

Helena Kolibová

Vliv regionálních vysokých škol na rozvoj vzdělanosti

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 6, 283-291

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Helena Kolibová

Slezská univerzita
Karviná

Vliv regionálních vysokých škol na rozvoj vzdělanosti

Hospodářská vyspělost země a vzdělanostní úroveň populace mají neopomenutelnou souvislost. Jejich zpětná vazba funguje v obou směrech jak mezi hospodářskou vyspělostí země, jejímž základem je mimo jiné vzdělanostní úroveň a kvalifikovaná práce, tak i ve směru možností, které skýtá hospodářská vyspělost pro zdroje na vzdělávání. Sociální dostupnost představuje významnou sociální distribuci příležitostí a spoluurčuje sociální nerovnost. Prospěch plynoucí ze vzdělání zasahuje do praktického, občanského i ekonomického života společnosti. Vzdělávání přestává být přípravou na život, ale stává se doprovodným jevem existence života člověka¹. Jde o novou kvalitu, protože jak v českých tak i polských podmínkách bylo školní vzdělání orientováno spíše prakticky, jako souhrn konkrétních znalostí a dovedností pro celoživotně vykonávanou profesi a ne jako obecný základ celoživotního učení. Srovnání zemí světa je jasnou možností hledat komparace a souvislosti mezi kvalifikací pracovních sil a výkonností národních ekonomik. Zaostávání kvality lidských zdrojů se promítá i do konkurenceschopnosti států.

¹ J. Skalková: *Výchova a vzdělávání v kontextu soudobých globalizačních tendencí*. „Pedagogika“ 2000, roč. XLX, s. 13–22.

Tabulka 1

Kvalita lidských zdrojů a konkurenceschopnosti²: umístění vybraných zemí ze 47 sledovaných

Země	Pořadí v kvalitě lidských zdrojů			Pořadí v konkurenceschopnosti		
	1998	1999	změna	1998	1999	změna
Česká republika	28	34	-6	38	41	-3
Polsko	41	38	+3	45	44	+1
Maďarsko	30	26	+4	28	26	+2

Vřazování vzdělávací politiky mezi priority vyspělých zemí, kdy vzdělávání je považováno za prostředek řešení obecných problémů zvyšování konkurenceschopnosti v průmyslu a službách a za nástroj řešení problémů souvisejícím s trhem práce, se odehrává v podstatě během 90. let. V uplynulém desetiletí doznal systém vysokoškolského vzdělání v České republice značných změn. Trendy ve vzdělávání v české společnosti se podobají realitě v řadě členských i kandidátských zemí Evropské Unie. Jde zejména o snahu minimalizovat počty mladých lidí, kteří vycházejí předčasně z nastoupeného stupně vzdělání, praktické kroky směřující ke zlepšení přechodu absolventů do světa práce a v neposlední řadě jsou realizována opatření směřující k optimalizaci utváření profesního života u osob bez dřívějších pracovních zkušeností, což jsou různé formy podpor aktivní politiky zaměstnanosti.

Českou společnost však provázejí problémy s otevřením terciárního vzdělávání jako ve směru „zdola“ tzn. v přirozené linii vzdělávacího postupu mladých lidí po kariérové dráze po střední škole, ale i z „boku“, ve kterém jde o podmínky studia dospělých lidí.

Tabulka 2

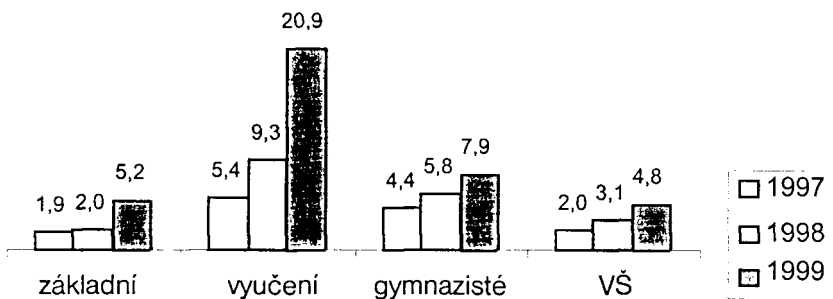
Podíl vysokoškoláků (v % z občanů ve věku 18–24 let)³

Česká republika	14	Bulharsko	22
Polsko	19	Estonsko	23
Maďarsko	15	Slovensko	25
Průměr zemí kandidátů EU	18	Průměr zemí EU	23

² Pramen THE WORLD COMPETITIVENESS YEARBOOK 1999. Kvalita lidských zdrojů byla měřena 44 indikátory v šesti skupinách: demografické charakteristiky, charakteristiky pracovní síly, zaměstnanost, vzdělání, kvalita života, postoje a hodnoty.

³ „Eurostat a Hospodářské noviny“ ze dne 24.10.2000 r., s. 9.

Statistické ukazatele potvrzují, že se zvýšily míry nezaměstnanosti u všech skupin absolventů, nová neúspěšnost rostla rychleji než celková nezaměstnanost, což v praxi znamená, že v horší situaci na trhu práce jsou poslední příchozí absolventi. Nejvyšších hodnot neúspěšnosti v nalezení pracovního místa dosahují vyučení a absolventi SOŠ u většiny oborů⁴. Nezaměstnanost mladých lidí, kteří dokončili řízenou přípravu pro povolání, způsobuje ekonomické a sociální problémy. Ekonomické důsledky vyplývají ze skutečnosti, že dochází k mrhání společenské práce živé i zvěcnělé. Sociální důsledky jsou spojeny s dopady na sociální situaci, chování a postoje nezaměstnaných jedinců a na společenský život. Tyto důsledky jsou rozmanité svým rozsahem i dosahem, protože nezaměstnanost má sama o sobě různorodý charakter a jedinci je různě pocítována a prožívána.

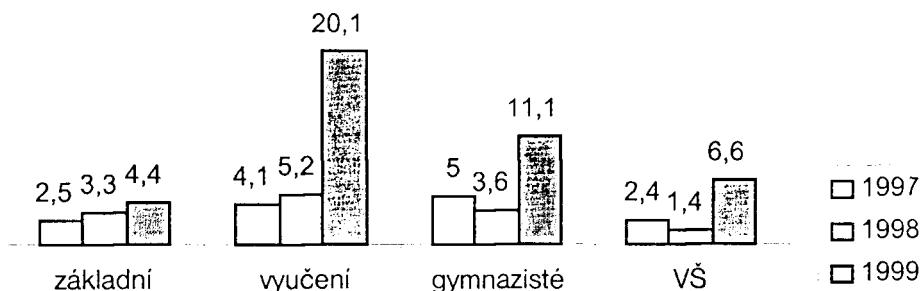
Obr. 1. Celková neúspěšnost

U absolventů je situace komplikována tím, že dochází ke:

- ztrátám lidského kapitálu (vyhasnutí školou položených dovedností, rozvíjených pracovních schopností, absence pracovních návyků),
- oslabení motivace a úsilí při hledání zaměstnání, násobí se bariéry v začlenění do pracovní komunity,
- aktualizaci negativního stigma „neuplatnění“ buď na základě chybné volby kvalifikace nebo nízké produktivity pracovní síly, společností je stále nezaměstnanost chápána jako projev individuální nedostatečnosti nebo nízkého zájmu o pracovní aktivitu,
- vytvoření efektu „heterogenity“, které způsobuje, že za daných minimálních mezd nalézají kreativnější jedinci snáze pracovní uplatnění⁵,
- k odlivu vzdělanějších vrstev mladých lidí z regionu, kteří pro nedostatek pracovní perspektivy odchází za prací do jiných částí republiky nebo do ciziny, čímž se pozice celé oblasti zhoršuje.

⁴ MŠMT, Nezaměstnaní absolventi škol duben 1999.

⁵ T. S i r o v á t k a: *Marginalizace na pracovním trhu*. Brno 1997, s. 32.

Obr. 2. Nová neúspěšnost

Nejvýznamnější obecné sociální důsledky nezaměstnanosti jsou spatřovány ve vlivu na:

a) *životní úroveň* – nezaměstnanost představuje absenci pracovního příjmu, žít jen z podpory znamená pokles životní úrovně a v případě absolventské nezaměstnanosti trvale závislý vztah na původní rodině. Příjmy z podpor jsou nízké a trváli nezaměstnanost dlouho, může dojít chudobě, k sociální izolaci nebo k redukci sociálních kontaktů;

b) *rodinu* – vede k narušení rodinných zvyklostí, měnění náplně rolí, pozice a autority nezaměstnaného jedince v rodině;

c) *strukturaci a vnímání času* – dochází k narušení obvyklého denního režimu, čas přestává být pro nezaměstnaného důležitý, ztrácí svůj obsah, často je naplňován společensky nežádoucími obsahy;

d) *psychické a fyzické zdraví* – protože díky ztrátám sociálního statusu, prestiže, která je okolím spojována s osobnostními charakteristikami a dispozicemi, je v jedinci vyvoláván pocit nepotřebnosti, neschopnosti. Zátěžová situace mívá důsledky na psychické i fyzické zdraví.

Nezaměstnanost má v České republice regionální charakter, nezaměstnanost na severní Moravě a ve Slezsku má průřezový charakter.

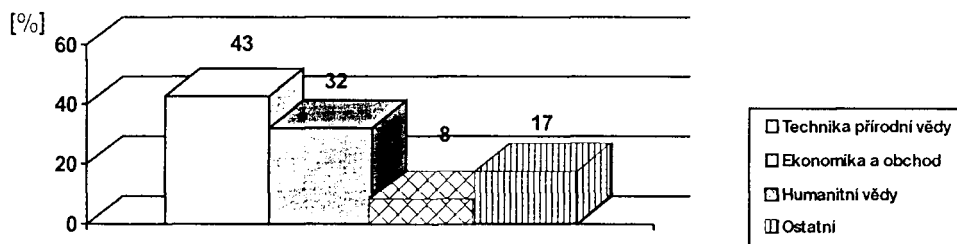
Vysoké školství v regionu Severní Moravy a Slezska

Struktura a zaměření vysokého školství v oblasti Ostravského kraje vychází z tradic regionu, ale navazuje i na iniciativy počátku 90. let. V kraji existují tři státní vysoké školy, z toho Vysoká škola báňská – Technická univerzita má 5 fakult, Ostravská univerzita 4 fakulty a Slezská univerzita 2 fakulty. Od letošního roku v oblasti působí soukromá vysoká škola podnikatelská. Podíl vysokých škol

Severní Moravy na terciárním vzdělávání v České republice se pohybuje kolem 13% studentů⁶.

V zahraničí a postupně i v České republice dochází k přechodu v pojetí vzdělanosti, jde o orientaci vysokého školství jako nositele elitního vzdělávání k vysokému školství významněji přispívajícímu k masovému vzdělávání. Uvedené univerzity pracují na své internacionalizaci a směřují k tomu, aby nebyli jen spojením jednotlivých fakult, ale univerzitami v evropském smyslu slova.

Vzdělávací soustava v regionu není doposud plně a dostatečně harmonizována s požadavky trhu práce. Na jedné straně setrvává orientace na obory spojené s profesemi vyžadovanými po několik desetiletí významnými a kvantitativně převažujícími podniky odvětví hornictví, hutnictví, těžkého strojírenství a chemie, které jsou nyní v útlumu. Na druhé straně se vysoké školy dotvářely podle potřeb regionu a vzdělávací soustava rychle zareagovala na požadavky vzniklého tržního prostředí, ale i na poptávku po ekonomických, finančních a obchodních profesích, zejména v úrovni středního školství ale i vysokého školství. Na počátku 90. let se vznikem nových institucí jejich podoba více inklinuje k regionálnímu profilu hospodářství. Struktura vzdělání podle počtu studentů na jednotlivých oborech vysokých škol je následující⁷:

Obr. 3. Struktura vzdělání podle počtu studentů na jednotlivých oborech vysokých škol

Přes postup kosmopolitismu a globalizace zůstává lokalismus a regionalismus významnou kulturní a hospodářskou silou. Role vysokých škol v regionu Severní Moravy a Slezska je ovlivněna jejich existencí v kontextu otevřené společnosti. Mezi jednotlivými univerzitami i konkrétními fakultami je prozatím malá diskuse ohledně změn a vzájemné synergie ve fungování terciární sféry, např. v efektivnějším odstraňování zdvojených a paralelních činností, zlepšení tvůrčího potenciálu (např. kvalifikačním růstu pedagogů), v nalézání lepších možností interdisciplinárních programů, fungování informačních center apod. Současný stav se

⁶ Údaje byly získány z www stránek jednotlivých škol, interních materiálů fakult a vlastních propočtů.

⁷ Strategie rozvoje regionu – Ostravský kraj. <http://www.rdaova.cz>. 5.1.2000.

umožňuje domnívat, že vysoké školy v regionu se svým profilem spíše dají přirovnat než k univerzitám s mezinárodním postavením k pracovištím s nepřehlédnutelným regionálním významem. Ve prospěch regionálních vysokých škol v České republice (podobně jako v některých zemích srovnatelné velikosti a podmínek⁸) je možno uvést zejména:

- Jejich **dostupnost**, kterou přispívají k odstranění nerovnosti v přístupu ke vzdělání, lidé žijící v regionech mohou využívat nových příležitostí a podmínek ke studiu nejen v jejich prezenční formě, ale zejména v distančním vzdělávání či celoživotním vzdělávání, což platí zejména pro zájemce o vysokoškolské vzdělání vyššího věku, pro které je návrat k normálnímu dennímu studiu prakticky nemožný a kteří jsou ochotni se finančně spolupodílet.
- **Výhodnost** propojení s regionální ekonomikou. Školy mohou participovat na posílení schopnosti regionu začlenit do svého ekonomického rozvoje výzkum, vývoj a inovace, zlepšit výukové činnosti, které umožní firmám rozšířit inovační aktivity, pomáhat podnikům a institucím reagovat na obtíže, s nimiž se setkávají v zavádění nových forem organizace práce. Mohou z pohledu národní úrovně lépe rozpracovat odvětvové strategie k podpoře úsilí o rozvoj regionů, podporovat mobility zaměstnanců mezi školou a praxí a díky teoretickému nadhledu uplatnit zahraniční zkušenosti. Doposud však převládá na vysokých školách v regionu, ale i v celé České republice udržování kontaktů mezi terciární sférou a průmyslem na bázi osobních kontaktů. Jak zaměstnavatelské tak i vzdělávací sféře by prospělo například vytvoření podnikových nadací, které by podporovaly koncepční řešení v regionu s využitím kapacit vysokých škol, jak jejich pedagogických tak i studentských týmů, např. by se zabývaly sponzoringem diplomových prací, zpracovávaných na aktuální problémové okruhy konkrétní firmy, organizování odborné praxe.
- **Sociální rozměr**, který má své opodstatnění pro méně příznivé sociální zázemí populace žijící v oblasti, která dlouhodobě dosahuje vysokých hodnot nezaměstnanosti. Náklady spojené se studiem jsou na malých městech jsou o 20%–50% nižší. Mladí lidé, ale i osoby s aktivním postojem k řešení své méně vhodné kvalifikace, mohou zůstat ve svém přirozeném prostředí, zvolit některou z nabídek terciárních programů a řešit svou situaci na základě vlastní aktivizace.
- **Inspirace kulturního povědomí** pramenící jak ze souvislosti života na akademické půdě, akcí spojených s vysokoškolskými zařízeními, ale i z tvůrčí invence graduovaných odborníků, mladých lidí apod. Jde o narušení jednostranného racionalistického pojetí ve prospěch rozvoje vzájemného vztahu vědeckého a estetického osvojování skutečnosti. A současně o obohacování kulturního a občanského života společnosti realizované v rámci podpory

⁸ *Terciární vzdělávání ve vyspělých zemích: vývoj a současnost*. Praha 1997, s. 63–67.

schopnosti přejímat univerzální hodnoty vzdělávání v podmínkách tolerance a respektování odlišností druhých.

- Vliv na prosperitu území je patrný z pozitivního vlivu na zlepšování vzdělanostní struktury v oblasti, vytváření podnikatelských aktivit i posilování tzv. středního stavu, který je významný k udržení politické stability.

Trvale udržitelný rozvoj, prosperita a konkurenceschopnost České republiky budou stále více závislé na úrovni vzdělanosti všech jejích obyvatel. Proto se jeví jako nutné připravit studenty pro konkurenční prostředí společného trhu práce v podmínkách Evropské unie. Analýza současných forem vzdělávání vede k jednoznačnému závěru, že jejich hybnou silou je změněný trh práce, který v nejbližší době bude i na absolventy českých vysokých škol klást vysoké nároky. Jedna z forem řešení tíživého problému nezaměstnanosti absolventů škol, ale i zvýšení uplatnění handicapovaných studentů, pomoc při rekvalifikacích pracovníků spočívá v rozvíjení nových způsobů práce.

Uplatnění absolventů na trhu práce významně závisí na celkovém stavu a vývoji trhu pracovních sil jako i na stavu ekonomiky. V době ekonomického poklesu vykazují zaměstnavatelé menší ochotu zaměstnávat absolventy vzhledem k tomu, že absolventi škol vstupují na trh práce s výrazným handicapem, který pramení jak z nedostatku praxe, převládající teoretické orientace v oboru, ale mají rovněž omezené zkušenosti také v rámci sociálních kompetencí.

Vysokoškoláci na trhu práce zažívají jako riziková skupina lidí bez dosavadní pracovní zkušenosti mnoho problémů, proto jejich informace o požadavcích a kritériích úspěšnosti je velmi specifická, avšak současně se odlišuje od hodnocení absolventů na jiné vzdělanostní úrovni, po kterých je ovšem jiná poptávka. Hodnota vyššího vzdělání na trhu roste a s ním i příslušná poptávka. Vzdělání se v druhé polovině 90. let stalo i v české společnosti tím, čím má být. Zejména přípravou na profesi a klíčem k sociálnímu vzestupu i kultivaci lidského potenciálu.

Obsahové znaky úspěchu jsou velmi individuální, avšak mezi obecně existujícími kritéria potvrzující schopnosti jedince patří dosažení pracovní pozice s vysokým statutem. To může být spojeno s vysokým finančním ohodnocením, s možností větších rozhodovacích pravomocí, s prestiží. Pro utváření profesního života bývá nejrizikovější čas následující bezprostředně po absolutoriu, který je naplněn hledáním pracovního uplatnění, přijímáním a vytvářením pracovních návyků a budováním vize kariérového plánu. Profesní dráhy a kariéra jako cesta profesionálním životem jsou determinovány objektivními společenskými podmínkami, které vytvářejí scénu pro naplnění profesních rolí. Determinanty úspěšné životní dráhy se proměňují vzhledem k podobě společnosti, ale i charakteristikám regionálních trhů práce.

Tabulka 3

Podmínky uplatnění mladých lidí⁹
Podíl odpovědí velmi důležité a podstatně důležité (v %)

Podmínky	2. ročník prezenčního studia OPF SU	Absolventi OPF SU 1994–1999	2. ročník OPF SU – absolventi	ČR (1997) – absolventi	Vyspělé země – absolventi
Vzdělání rodiče	43,7	44,4	+0,7	+18,4	+14,3
Dobré vlastní vzdělání	96,2	95,2	-1,0	+34,3	+16,4
Ctižádostivost, ambice	97,5	95,3	-2,2	+21,7	+18,7
Nadání, talent	93,0	87,4	-5,6	+17,0	+17,0
Usilovná práce	94,3	91,3	-3,0	+19,9	+20,3
Bohatí rodiče	30,4	19,8	-10,6	-14,7	-0,7
Náboženské vyznání	3,8	4,0	+0,2	+1,5	-3,2
Území, oblast	68,4	66,6	-1,8	+60,2	+59,7
Pohlaví	26,6	49,6	+23,0	+33,0	+35,4
Politické názory	13,3	49,2	+35,9	+34,8	+38,8
Znat správné lidi	84,8	76,9	-7,9	+11,7	+31,1
Politické konexe	29,7	16,8	-12,9	-18,4	-3,4

Tabulka 4

Společenské determinanty kariéry

Studenti 2. Ročníku prezenčního studia OPF SU	Absolventi OPF SU 1994–1999	Česká Republika 1997	Vyspělé země
Ctižádostivost a ambice 97,5%	ctižádostivost a ambice 95,3%	ctižádostivost a ambice 73,6%	dobré vlastní vzdělání 78,8%
Dobré vlastní vzdělání 96,2%	dobré vlastní vzdělání 95,2%	usilovná práce 71,4%	ctižádostivost a ambice 76,2%
Usilovná práce 94,3%	usilovná práce 91,3%	nadání, talent 70,4%	usilovná práce 71,0%
Nadání, talent 93,0%	nadání, talent 87,4%		
Znalost správných lidí 84,8%	znalost správných lidí 76,9%		

⁹ Vlastní výzkum a J. Večerník a kol.: *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998*. Praha 1998, s. 44–66.

Pracovní kariéra je vždy spojena se ctížádostivostí jedince, jeho usilovnou prací, která pramení v osobnostních schopnostech a talentu. Zároveň však uplatnění v regionálních podmínkách na konci 90. let má něco specificky obsažnějšího nebo spíše typického pro regiony vůbec. Jako jedna z důležitých podmínek úspěchu je uváděna znalost správných lidí, pomoc ze strany lidského přístupu a zviditelnění se jedince ve složitých okolnostech regionálního trhu práce. Podstatné je však to, že rozhodující faktory kariéry vidí jak studenti, tak absolventi OPF SU ve svých schopnostech, osobních vlastnostech a teprve následně v kombinaci s existencí příznivých okolností. Změna sociálních podmínek, regionální obtížnost uplatnění se projevuje ve srovnání jak s českým vzorkem tak i příklady z uplatnění mladých lidí v rámci vyspělých zemí.

Wpływ regionalnych szkół wyższych na poziom wykształcenia

Streszczenie

W krajach środkowoeuropejskich, które przeszły transformację ustrojową, bezrobocie jest problemem społecznym na szeroką skalę. Niepokoi zwłaszcza stale rosnąca liczba osób poszukujących zatrudnienia, które mają wyższe wykształcenie i wysoką motywację podjęcia pracy. W różnych państwach przechodzenie absolwentów szkół wyższych do kategorii ludzi pracujących stanowi pierwszoplanowy problem polityki społecznej. Trudność znalezienia pracy przez ludzi w pełni wykształconych jest odzwierciedleniem związku między edukacją a zatrudnieniem, ściślej mówiąc – jest praktyczną weryfikacją elastyczności programów studiów wyższych.

Influence of regional universities on level of education

S u m m a r y

National and regional labour markets have their own specified circle of people that cannot often find a short-term and a long-term employment, in spite of its high motivation to be employed. The reasons for that are either internal or external respects. Moreover, groups of people without experience have also difficulties with finding jobs. The problem of graduate's transition to a working community belongs to basic features of a labour market in individual countries. Finding a job on the labour market is one of the crucial moments not only in the biography of an individual but also in society conditions. It is a process of verifying orientations and viability of study programmes by means of experience, checking the quality of study preparation in the form that is being produced by educational institutions. And at the same time it is a situation where links between education and employment are being made more visible. The employee's interest in young people depends on a range of economic conditions but also on a human factor and on graduate's readiness for entering a working community.